

AUGUSTINUS IN HET NEDERLANDS

Kanttekeningen bij een recente vertalingenlijst

Het Augustijns Instituut te Eindhoven produceert de laatste jaren uitstekend vertaalwerk. In een 'allegro ma non troppo' volgen de keurig uitgegeven volumes elkaar op. Ook de kwaliteit van het geleverde werk dwingt bewondering af. Het Instituut kan rekenen op een team van deskundigen, classici, patrologen, neerlandici (m/v), die efficiënt en vruchtbaar blijken samen te werken. Sedert een paar decennia is de theoloog Hans van Reisen¹, studiesecretaris van het Instituut, nauw betrokken bij de vertaalprojecten. Zelf publiceerde hij in 1994 het boekje *Met Augustinus aan de slag*, dat een "beknopte handleiding bij de studie op (sic) Augustinus" bood. In 2002 verscheen hiervan de derde, aangevulde, uitgebreide en verbeterde druk, als een "hulpboek voor de studie van Augustinus". De in het oog springende uitbreiding in deze nieuwe druk is het "Chronologisch overzicht" van de geschriften van de kerkleraar (rubriek I.3 = p. 15-55). Ze worden er gesitueerd en knap samengevat, behalve (uiteraard) de grote reeksen van brieven, commentaren en preken.

Mijn persoonlijke aandacht ging speciaal naar zijn rubriek II.7 (p. 67-80), over "Nederlandse vertalingen" van Augustinus. Sedert een halve eeuw, nog voordat mijn Eindhovense collega het levenslicht zag, speur ik naar Nederlandse vertalingen van Griekse en Latijnse auteurs en geschriften, profane en christelijke. Dat Augustinus daarbij serieuze aandacht kreeg, weten de lezers van dit tijdschrift². Ook HvR weet dat. Hij heeft mijn volledige Augustinus-bibliografie (op steekkaarten) tot zijn beschikking gehad, in Leuven en in Eindhoven, bij de start van zijn geautomatiseerde gegevensbank. In zijn overzichten heeft hij de door mij vergaarde informatie verwerkt³, ze op een aantal

¹ In het vervolg van deze bijdrage staat HvR voor Hans Van Reisen, AW voor Andries Welkenhuysen.

² AW, *Augustinus in het Nederlands. Een bibliografisch overzicht van vertalingen*, in: *Augustiniana*, 42 (1992), p. 73-94 [maart 1992]. Ook in *De Oudheid in het Nederlands*, Baarn, [juni] 1992, p. 103-115, en in het *Supplement* 1997 daarbij, [juli 1997], p. 15, is het trefwoord *Augustinus* goed bedacht. In september 2003 verscheen te Leuven, als nr. 7 in de reeks *Aulos: AW, Klassieke vertalingen 1992-2003*. Hierin komt Augustinus op p. 34-37 aan bod.

³ Ter inleiding (p. vi) van elke emissie van *Met Augustinus aan de slag* dankt het Augustijns Instituut A. Welkenhuysen (sic). Maar ter inleiding van zijn rubriek "Nederlandse vertalingen" zegt HvR stevast dat men in het overzicht van o.a. Andries Welkenhuysen (sic) niet nauwkeurig kan terugvinden welke brieven of preken van Augustinus zijn vertaald. Dat is onjuist. Zie de blz. 81-83 en 88-93 van mijn *Augusti-*

plaatsen terecht verbeterd, maar op niet minder plaatsen onterecht achterwege gelaten of verkeerd begrepen. Om de velen die 'Augustinus in het Nederlands' willen lezen, zet ik hier enkele corrigenda, delenda en addenda bij zijn laatste emissie⁴ op een rijtje.

I. CORRIGENDA ET DELENDIA

Op p. 68 staat een banale zetfout, die echter taai blijkt te zijn, sedert 1994 (p. 26), en misleidend kan werken: *correct.*, bij code 026, is de afkorting van *De correctione Donatistarum* (= code 025). We moeten echter *corrept.* lezen = *De correptione et gratia*: dat is het geschrift dat door A. vander Schuur werd vertaald. Cf. AW, 1992, p. 80.

Op p. 69-70, onder *Enarrationes in Psalmos* (= code 039) lezen we dat M. Coune de commentaren op de psalmen 133 en 134 vertaalde. HvR heeft blijkbaar niet opgemerkt dat de vertaler de Hebreeuwse nummering volgt. De Vulgaatnummering, die HvR in zijn overzicht aanhoudt, is 132 en 133. Dat wil ook zeggen dat bij Coune geen vertaling van de commentaar op psalm 134 voorkomt. Cf. AW, 1997, p. 15.

De lijst van de vertaalde *Epistulae* (= code 040), op p. 70-72, is wat lapidair. Er staan minstens zeven nummers tussen die beter niet waren vermeld, omdat van de bedoelde brieven slechts kleine tot onbeduidende stukjes worden vertaald. Ik wijs op de volgende nrs.: **26**, Sizoo vertaalt slechts één derde van de gehele brief; **54**, T.J. van Bavel vertaalt één kapittel van de tien; **75**, Sizoo vertaalt nog niet één tiende van de brief; **115**, Sizoo vertaalt één zesde van de brief; **122**, Sizoo vertaalt nog niet één vierde van de brief; **170**, Sizoo vertaalt één kapittel van de tien; **185**, in het boekje van Henri Marrou worden 4 kapitels van de 51 vertaald. Nog twee bijkomende aanmerkingen: 1) bij nr. **147** wordt een getypte vertaling van Coppens z.j. vermeld – waarom tenminste ook niet de gedrukte van Sizoo, 1943? cf. AW, 1992, p. 83; 2) na nr. 210 zou nr. **211** een plaatsje mogen krijgen, met verwijzing naar *Regula 1* (= code 109): deze 'vrouwelijke' versie van de regel staat integraal in epist. 211, cap. 5-16.

niana-bijdrage, vermeld in noot 2. Daar worden nu net voor het eerst lijsten met nummers gegeven van brieven en preken die integraal of voor belangrijke delen zijn vertaald (uiteraard volgens de stand van begin 1992).

⁴ HvR, *Met Augustinus aan de slag. Hulpboek voor de studie van Augustinus*. [Derde druk, uitgebreid, aangevuld en verbeterd], Eindhoven, 2002: p. 67-80.

⁵ AW 1992, p. 82, vermeldt daarom niet Sizoo, maar een groter stuk vertaling in *De Stad Gods*, 20 (1953-1954), p. 29-30.

Op p. 72 vernemen we dat de *In Iohannis evangelium tractatus* (= code 071) in een ongepubliceerde integrale vertaling van Cl. Beukers (alleen op verzoek) kan geraadpleegd worden in Eindhoven. Maar een volledige vertaling van de eerste zes verhandelingen door H.J. Scheerman is (in twee deeltjes) in druk verschenen in 1940. Dat verdient toch ook vermelding, aangezien in de gedrukte *Homilieën* van Cl. Beukers geen van deze preken integraal vertaald is. Cf. AW, 1992, p. 84-85.

De lijst van vertaalde *Sermones* (= code 118), op p. 73-80, is indrukwekkend lang. De laatste jaren hebben met name de Eindhovense vertalers tientallen preken voor het eerst in het Nederlands vertaald. HvR gaat zelfs even over de schreef van december 2001 die hij zichzelf gesteld heeft op p. vi, door nog een aantal nummers uit *Als korrels tussen kaf* (2002) op te nemen. Dat extraatje is zeker welkom, al gunt hij toch niet alle preken uit die bundel een plaats. Als er een vertaling van Wijdeveld of van Mohrmann voorhanden is (nrs. 97, 98, 104, 105, 112A en 114A), verwijst hij niet naar het recente boek. Waarom eigenlijk niet? Of waarom werden die nrs. dan opnieuw vertaald? Nog vier kleinere aanmerkingen: 1) nr. 136, vertaling Mohrmann, moet gelezen worden **135**; 2) van nr. **196** wordt een getypte vertaling door Van Sint Feith z.j. vermeld, maar níet de gedrukte vertaling door Joost van Neer in *Als licht in het hart*, 1996, p. 39-42; 3) bij nr. **227** wordt de vertaling in *Panis angelicus* (1955) vermeld; waarom ook niet die van F. Vromen uit 1985? beide staan bij AW, 1992, p. 91; 4) bij nr. **346A** wordt verwezen naar s. 114A: correct is s. 114B.

Op p. 80 zou na *De vera religione* (= code 125) ook *De videndo Deo* (= code 128) mogen figureren, met een verwijzing naar *epist.* 147 (onder code 040). *De videndo Deo* is immers de titel die men aan deze brief geeft.

II. ADDENDA

De Augustinus-lezers zullen waarschijnlijk meer baat hebben bij deze tweede rubriek, die vertalingen signaleert die in de lijst van HvR ontbreken. Om misverstanden te voorkomen nemen wij zijn klassering 'op code' over. De titels van de werken spellen we echter volledig uit, voor de duidelijkheid.

002 = *Contra Fortunatum Manichaeum disputatio*. In *Historie der Kerken en Ketteren* van Godfried Arnold, I (Amsterdam, 1701), p.

819-824, worden de opwerpingen van Fortunatus vertaald. Cf. AW, 1992, p. 84.

031 = *De diversis quaestionibus lxxxiii*. In *Mededelingen der Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde*, N.R., 48 (1985), p. 25-27, vertaalt J.C.H. van Winden de *quaestio* 46; in *Ons geestelijk leven*, 48 (1971), p. 178-185, vertaalt en commenteert T. van Bavel de *quaestio* 71. Cf. AW, 1992, p. 80.

039 = *Enarrationes in Psalmos*. In *Augustinus-Brevier* (Leuven, 1984), p. 560-575, vertaalt Louis Janssen een reeks fragmenten uit de preek over psalm 85. Cf. AW, 1992, p. 87.

040 = *Epistulae*. Brief **19** integraal vertaald door M.A. van Steenwijk in *Brieven uit alle Eeuwen der christelijke tijdrekening* door J.M. von Sailer, *II Bundel* (Rotterdam, 1830), p. 99-101; op p. 85-88 van hetzelfde werk grote stukken uit brief **26**, aanzienlijk meer dan de door HvR aangevoerde vertaling van Sizoo, en op p. 118-120 wordt brief **38** voor de helft vertaald. Brief **39** integraal vertaald door A.V.S. (= Andreas Vander Schuur) in *De Boeken van de Roepinge aller Volkeren* (Utrecht, 1700), [II], p. 4-6. Brief **81** integraal vertaald door A. Sizoo, *Christenen in de antieke wereld* (Kampen, 1953), p. 148-149. Brief **123** integraal vertaald door Adrianus Van Loo in *De Brieven van den H. Hieronimus* (Ghendt, 1707), II, p. 388-389 (en herdrukken, tot: Gent, 1843, IV, p. 187). Brief **155** grotendeels vertaald door M.A. van Steenwijk (zie hierboven), p. 71-84. Brief **165** integraal door Adrianus Van Loo (zie hierboven), 1700, p. 421-423 = 1843, p. 229-233. Brief **184** integraal door Andreas Vander Schuur (zie hierboven), [I], p. 171-172. Brief **189** nagenoeg integraal door M.A. van Steenwijk (zie hierboven), p. 89-94. Brieven **195** en **202** integraal door Adrianus Van Loo (zie hierboven), 1700, p. 417-420 = 1843, p. 224-228. Brief **203** integraal door M.A. van Steenwijk (zie hierboven), p. 109-111. Brieven **225** en **226** integraal door Hadrianus Georgius Smoutius in *Bode, met twee Seyndt-Brieven, Prosperien[de] Hilarii, aen Augustinum* (Rotterdam, 1608), f. 5^r-23^r. Brief **232** grotendeels vertaald door M. A. van Steenwijk (zie hierboven), p. 101-106. Brief **248** integraal door Andreas Vander Schuur (zie hierboven), [I], p. 168-171.

044 = *Contra epistulam Manichaei, quam vocant fundamenti*. Integrale vertaling: *Het Boek van den H. Augustijn... Tegens Manicheus Brief, dienze des Fondaments noemen...* Vertaald voor en door Lief-hebbers der Oude Waerheid (Antwerpen, 1676), p. 5-96. Citaten uit par. 5-6 en 17 door W.F. Dankbaar in *Nederlands theologisch tijdschrift*, 11(1956-1957), p. 52-58, passim. Cf. AW, 1992, p. 83.

056 = *Contra Gaudentium Donatistarum episcopum*. In *Historie der Kerken en Ketteren* van Godfried Arnold (zie hierboven), p. 819-824: vertaling van de door Augustinus aangehaalde uitspraken van Gaudentius. Cf. AW, 1992, p. 84.

064 = *De gratia Christi*. Een reeks van citaten en fragmenten vertaald door Andreas Vander Schuur, *Antwoord Aen den Nieuwen Wegwyzer, II. Deel* (Utrecht, 1688), p. 1-40, passim, en p. 54-68, doorlopend. Cf. AW, 1992, p. 84.

073 = *Contra Iulianum*. In hetzelfde geschrift, p. 69-76, vertaalt Andreas Vander Schuur fragmenten uit boek III, cap. 9, en boek V, cap. 3-4. Cf. AW, 1992, p. 85.

092 = *De ordine*. Augustinus, *De orde*, ingeleid en vertaald door Cornelis Verhoeven (Budel, 2000): integrale vertaling (+ retract.), met aantekeningen. Een serieuze vergetelheid. Cf. AW, 2003, p. 35.

096 = *De peccatorum meritis et remissione*. In *Antwoord Aen den Nieuwen Wegwyzer* (zie hierboven), p. 41-49, vertaalt Andreas Vander Schuur fragmenten uit boek I, cap. 21 en 28. Cf. AW, 1992, p. 86.

118 = *Sermones*. Van preek **38** vertaalt Louis Janssen in *Augustinus-Brevier* (zie hierboven), p. 308-314, de cap. 7-11 nagenoeg integraal. Van de lange preek **46** vertaalt J. van Doornik in *Liturgia horarum* (Culemborg, 1975), IV, p. 63-83, ongeveer de helft. Preek **49** voor twee derden en preek **88** voor ongeveer de helft vertaald door Louis Janssen (zie hierboven), p. 91-101 en p. 373-385. Van preken **97**, **98**, **104**, **105**, **112A** en **114A** vermeldt RvH niet de integrale vertalingen in *Als korrels tussen kaf*, 2002, p. 56-231, passim. Preek **130** wordt nagenoeg integraal vertaald door Louis Janssen (zie hierboven), p. 519-527. Preek **166** integraal vertaald in *De Stad Gods*, 42 (1975-1976), p. 40-41. Preek **252A** staat integraal vertaald in *Als lopend vuur* (2001), p. 162-166, maar wordt door HvR vergeten.

Leuven

Andries WELKENHUYSEN